

Сімсона "Із дому війни в затоці" [23]. Цей журналіст, пропрацював у Іраку два десятиліття перед війною та залишався в Багдаді протягом всього часу подій. Він зробив чіткий аналіз дій іракського керівництва з використання засобів масової інформації та представників іноземних медіа задля формування сприятливої суспільної думки в Іраку та за кордоном, з перехоплення ініціативи у пропагандистській війні.

Варта уваги дослідників об'ємна хронологія подій у затоці в період із 2 серпня 1990 року по 3 березня 1991 року, яка була підготовлена медіа корпорацією "BBC" спочатку для власних кореспондентів [22]. Щоденний опис подій та короткий їх аналіз робить цю працю дуже корисною для широко колу дослідників.

Деякі книги носили пропагандистсько-мемуарний характер та мали на меті посилити позитивний імідж власних збройних сил. Прикладом може бути книга редактора найбільш тиражної газети Великобританії Джона Вітерона та фотографа Айдана Саллівана "Війна в затоці. Ілюстрована історія" [9] та книга британського історика Чарльза Алена "Грім і блискавка. Особистий досвід представників Королівських повітряних сил у затоці", яка побудована на спогадах офіцерів-учасників подій та гарно ілюстрована [10], участь у війні окремих частин, спогади полонених, тощо.

Таким чином, практично вся британська історіографія війни в затоці 1990-1991 років сформувалась за короткий період, протягом семи років з початку подій. Її основу складають близько 40 книг, а також документи та публікації в спеціалізованих наукових видання, які є відкритими та досяжними для вітчизняних дослідників на комерційній основі та знаходяться в бібліотеках або у вільному продажу.

Серед загальних тенденцій цієї історіографії автор виділив широту проблематики досліджень, яка охоплює широкий спектр проблем від геополітичних аспектів до питань логістики та матеріально-технічного забезпечення військ коаліції. Також встановлено, що обсяг публікацій із військово-політичної тематики переважає висвітлення військово-прикладних та військово-спеціальних аспектів війни, а питання застосування сил Королівського флоту отримали більшу увагу дослідників, ніж дії інших видів збройних сил Великобританії.

Аналіз британської історіографії війни в затоці дозволив автору виявити найбільш впливових та авторитетних британських дослідників, таких як Лоуренс Фрідман, Ефрейм Карш та Фред Халдей, праці яких впливали на формування деяких аспектів британської зовнішньої політики в даному регіоні.

Особливостями британської історіографії є наявність широкої мережі пропагандистсько-мемуарних публікацій, де здійснюється героїзація участі у війні британських військових, врахування зростаючих та суттєво змінених можливостей мас-медіа, ролі та значення журналістів, які тривалий час працювали у регіоні, в тому

числі й під час бойових дій. Зарахування суто корпоративної праці, хронології подій у затоці у 1990-1991 роках, яка створювалась компанією "BBC" для потреб власних кореспондентів, до важливого дослідження війни з Іраком.

Британські дослідники мали позитивне ставлення до участі своєї країни у війні та схвалювали рішення свого уряду про втручання в цей конфлікт. Разом з цим, вони відверто писали про проблемні для британців питання та шукали шляхи їх вирішення.

Яскраво вираженої спеціалізації в дослідженнях у британських наукових центрах не було виявлено.

Ураховуючи масив американських досліджень війни в затоці, британські автори не претендують на першість у її висвітленні, але небезпідставно вважають себе на другій позиції.

1. Billiere P. Storm Command : A personal account of the Gulf War / Peter de la Billiere (General). – London : HarperCollinsPublishers, 1992. – 348 p.
2. Freedman L. The Gulf conflict, 1990-1991 : diplomacy and war in the new world order / Lawrence Freedman, Efraim Karsh. – Princeton, NJ : Princeton University Press, 1995. – 504 p.
3. James W.A.W. Between Operations "Desert Storm" and "Allied Force" Repeat "Lessons" Were Learned by British Air Power : What Caused This Repetition and What Lessons Can Be Drawn for Future Air Power Employment? / W.A.W. James (Wing Commander) // Defence Studies : The Journal of the Joint Services Command and Staff Collage. – 2002. – Vol. 1, № 1. – Spring. – P. 83–108.
4. The Gulf War Assessed / Edited by John Pimlott and Stephen Badsey. – London : Arms and Armour Press, 1992. – 287 p.
5. Finlan A. The Royal Navy in the Falklands Conflict and the Gulf War : culture and strategy / Alastair Finlan. – London : Frank Cass Publishers, 2004. – 214 p.
6. Aarts P. Democracy, Oil and the Gulf War / Paul Aarts // Third World Quarterly. – 1992. – Vol. 13, № 3. – P. 525–538.
7. Halliday F. The Gulf War and its aftermath : First Reflections / Fred Halliday // International Affairs. – 1991. – Vol. 67, № 2. – April. – P. 223–234.
8. Sayigh Y. The Gulf Crisis : Why the Arab Regional Order Failed / Yezid Sayigh // International Affairs. – 1991. – Vol. 67, № 3. – July. – P. 487–507.
9. Witherow J. The Sunday Times : War in the Gulf : A Pictorial History / John Witherow, Aidan Sullivan. – New York : St. Martin's Press, 1991. – 192 p.
10. Allen C. Thunder and Lightning – the RAF in the Gulf : personal experiences of war / Charles Allen // London : HNSO, 1991. – P. 165.
11. Tuck C. Iraq and Rational Conflict Termination : War Without End States? / Chris Tuck // Defence Studies : The Journal of the Joint Services Command and Staff Collage. – 2002. – Vol 2, № 3. – Autumn. – P. 131–138.
12. Freedman L. How Kuwait Was Won: Strategy in the Gulf War / Lawrence Freedman, Efraim Karsh // International Security. – 1991. – Vol. 16, № 2. – Autumn. – P. 5–41.
13. Freedman L. The Gulf conflict, 1990-1991 : diplomacy and war in the new world order / Lawrence Freedman, Efraim Karsh. – Princeton, NJ : Princeton University Press, 1995. – 504 p.
14. Hiro D. Desert Shield to Desert Storm : The Second Gulf War / Dilip Hiro. – New York : Routledge, 1992. – 591 p.
15. Craig C. Call for Fire: Sea Combat in the Falklands and the Gulf War / Chris Craig. – London : John Murray, 1995. – 186 p.
16. Matthews K. The Gulf conflict and international relations / Ken Matthews. – London : Routledge, 1993. – 339 p.
17. Finlan A. The Gulf War 1991 / Alastair Finlan. – Oxford : Osprey, 2003. – 95 p.
18. Gulf logistics : Blackadder's war / Edited by Martin S. White (MajGen). – London : Brassey's, 1995. – 208 p.
19. Iraq, the Gulf conflict and the world community / Edited by James Gow [Centre for Defence Studies]. – London : Brassey's, 1993. – 210 p.
20. International Perspectives on the Gulf Conflict, 1990-91 / Edited by Alex Danchev and Dan Keohane. – New York : St. Martin's Press, 1994. – 332 p.
21. Darwish A. Unholy Babylon : The Secret Story of Saddam's War / Adel Darwish, Gregory Alexander. – London : Victor Gollancz, 1991. – 336 p.
22. Gulf Crisis chronology / British Broadcasting Corporation. – Harlow, Essex : Longman, 1991. – 468 p.
23. Simpson J. From the house of the Gulf / John Simpson. – London : Hutchinson, 1991. – 390 p.

Надійшла до редколегії 09.02.11

О. Костючок, асп.

ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ УПРАВИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САНІТАРНОЇ ОЧИСТКИ МІСТА КИЄВА (1941–1942 рр.)

У статті досліджується діяльність Київської міської управи у справі забезпечення санітарної очистки міста Києва у роки німецької окупації.

The activity of the Kyiv City Municipality in sanitary purification of Kyiv during German occupation is examined in the research article.

Справа забезпечення охорони здоров'я вимагала вжиття низки заходів, які стосувалися, окрім підготовки медичних кадрів, проведення наукових досліджень, виробництва медичного устаткування і ліків тощо, під-

тримки інфраструктури для забезпечення санітарно-гігієнічних норм. Для цього були потрібні відповідні транспортні засоби для очистки міста від сміття, очищення води, відлагоджена водогінна система, доступ-

ність миючих засобів. Підтримка цієї інфраструктури є однією з умов уникнення основних джерел захворювань. Супутньо, рівень захворюваності в умовах міста залежить від низки додаткових факторів: харчування, забезпечення різного виду паливом для гарантування відповідного температурного режиму, нагріву води з метою підтримання гігієни тіла і предметів особистого користування, дотримання правил гігієни і санітарного стану в торговельній мережі і промисловості. Вивчення діяльності місцевих органів влади у сфері дотримання санітарного стану у місті Києві за часів німецької окупації (1941 – 1943 рр.) дозволить розширити знання про цей важливий сегмент багатостороннього життя населення Києва. Серед історіографічного доробку слід виокремити дослідження Т. Заболотної, яка розглянула стан очистки міста і епідеміологічну ситуацію з точки зору мешканця Києва [2, с. 134 – 137].

Після вступу німецьких військ у Київ, забезпечення сфери охорони здоров'я перебрала Київська міська управа. КМУ в своїх наказах віддавала розпорядження, які мали запобігти виникненню епідемій. Німецька адміністрація підтримувала ці заходи [1, Арк. 7]. У структурі Управи установою виконуючою очистку міста стала контора з очистки міста. Під час радянської евакуації постраждала очисна інфраструктура міста. З довоєнних 40 автомобілів і 190 коней залишилося відповідно 8 і 18 [11, Арк. 25]. Внаслідок відсутності достатньої кількості транспорту та кепським постачанням паливом і дефіциту фуражу, контора не могла виконати свої зобов'язання. У дилемі вибору між зосередженням транспортних ресурсів для постачання продуктів чи очистки від сміття, закономірно перевага віддавалася першому. Тому двірники і мешканці будинків вирішували проблему утилізації сміття самостійно, найчастіше, шляхом закопування в дворах, садибах або взагалі відмовою від прибирання [11, Арк. 57]. Так 20 жовтня 1941 р. з 47 перевірених садиб Володимирського району 35 знаходилися в антисанітарному стані. З жодної садиби сміття не вивозилося, тільки в 12 його закопали [3, Арк. 1]. Навесні не каналізовані садиби загрожували залити місто фекаліями [11, Арк. 25]. Стан очистки міста означувався Управою, як на неприпустимо низькому рівні [11, Арк. 68].

З урахуванням кількості населення, яке в листопаді-грудні 1941 р. наближалось до 400 000 осіб, рівень очистки, в порівнянні з передвоєнним, знизився в декілька разів. Не маючи засобів для вивезення сміття відділи Управи не могли впоратися з цією проблемою самостійно. Тому з кінця грудня 1941 р. з цією метою застосовувалася гужова повинність. Але через брак фуражу, захід завершився невдачею. Відтак, на початку січня 1942 р. на спільній нараді представників відділів КМУ і районних управ (далі – р/у) вирішили розподілити обов'язки з прибирання між конторою очистки КМУ і місцевим населенням. Контора здійснювала очистку громадських місць і неприлеглих до житлових будинків територій. Кербуди і орендарі мали застосовувати будь-які ініціативні заходи, аж до вивезення сміття в ручну. Тобто очистити місто повинні були жителі міста. Слідкувала за цим українська поліція. Крайній термін виконання ставився на 15 лютого 1942 р. [10, Арк. 10-14]. Проте за очищення міста боролися і у березні 1942 р. [10, Арк. 67]. На час зими і лютих морозів в Управі і німецької адміністрації, місцевого населення був час щоб запобігти поширенню збудників різноманітних захворювань.

Для спостереження за санітарним станом житлових будинків, підприємств, закладів, установ у системі відділу охорони здоров'я КМУ функціонувала санітарно-епідемічна станція. Роботу з обстеження стану об'єктів на місці виконували підрозділи санітарно-епідемічної

станції – 11 районних санітарно-епідемічних станцій [11, Арк. 15], які частково були підзвітними і підконтрольними інспекторові охорони здоров'я відповідного району [8, Арк. 4; 4, Арк. 83]. Вся установа утримувалася за бюджетні кошти [9, Арк. 146-150]. Апарат санітарно-епідемічної станції, у порівнянні з радянськими часами, зменшився в 4 рази. Зі 180 лікарів, залишилось 43, більшість з них були скорочені за вимогою фінансового відділу КМУ. В розпорядженні санітарно-епідемічної станції знаходилися 2 малопотужних дезінфікуючих станції, та одна санітарно-бактеріологічна лабораторія [11, Арк. 15].

Санітарно-епідемічна станція не мала офіційно затвердженого положення з чітко визначеними правами [11, Арк. 26], хоча повноваження, які вироблялися у процесі роботи, полягали у спостереженні за дотриманням санітарно-гігієнічних норм і організації санітарно-епідеміологічної роботи [11, Арк. 15]. Цей орган почав функціонувати з 2 жовтня 1941 р. [5, Арк. 1]. Для дотримання санітарних вимог з боку підприємств і закладів в Управі міста, санітарно-епідемічна станція зверталася до відділів Управи з проханням обов'язково вимагати в процесі видачі фінансового патенту, надання висновку органу відділу охорони здоров'я про відповідність умов виробництва санітарним нормам [4, Арк. 41]. Але ця пропозиція була проігнорована відділами КМУ [4, Арк. 12]. З функціонуючих 1409 суб'єктів господарської діяльності, з відому і схвалення санітарно-епідемічної станції відкрилось 25% [11, Арк. 25]. Стрімкий розвиток дикого ринку на перше місце ставив надприбуток. Відділи Управи не могли забезпечити від появи самовільних підприємств, а у випадках їхньої реєстрації, санітарні умови не завжди бралися до уваги. Санітарна станція намагалася протестувати проти таких дій фінансового відділу, який видавав патенти, на що отримувала негативну відповідь, мовляв, шкодить розвитку підприємництва, таким чином визнаючи, що багато закладів не відповідають санітарно-епідемічним нормам [11, Арк. 25].

В умовах бурхливого розвитку торговельних відносин між селом та містом, чимало підприємливих осіб вирішило підзаробити організовуючи заїзди для селян, виключно в яких з 1 грудня 1941 р. могли зупинятися селяни під час перебування у місті [9, Арк. 4]. Легально відкриті заїзди для селян в деяких випадках не відповідали санітарно-гігієнічним вимогам. Але найбільше нарікань у представників санітарно-епідемічної станції викликала сфера торгівлі речами та харчами. В умовах війни, величезної інфляції простий мешканець був змушений обмінювати своє майно на продукти. За відсутності дотримання гігієни, а більшість людей думали виключно про виживання, траплялося, що речі, які йшли на обмін були зашкварені. Ці випадки, не стали поодинокими і з метою боротьби з можливим виникненням і поширенням хвороб, міською управою 11 грудня 1941 р. затверджується постанова про обов'язкову дезінфекцію зашкварених речей, які приймали на продаж [9, Арк. 67]. Проте навряд чи можливим було прослідкувати за обмінними операціями на базарі, які в другій половині грудня деякий час визнавалися німцями незаконними і за здійснення яких вшали. Комісійні магазини зобов'язувалися додержуватися постанови, але ці заклади не знаходилися під пильним контролем.

Торгівля харчами викликала велике занепокоєння. Базари не були відповідно облаштованими, навколо і всередині знаходилося багато сміття [11, Арк. 58]. Спостерігалися випадки обладнання торговельних місць біля вбиралень. Жодна згадка про контроль за якістю продуктів у звітах санітарно-епідемічної станції відсутня.

Проте найбільшу небезпеку для городян становив продаж готових страв з рук торговців-перекупців і спирт-

них напоїв. Страви купувалися багатьма охочими. Навіть на стадії продажу цих страв представники санепідемстанції бачили грубе порушення санітарних норм. Контролю за якістю страв і спиртних напоїв не було [11, Арк. 52]. Самогоніваріння з метою економії зерна німецькою владою було заборонено [7, Арк. 25] тому підприємливі особи нелегально варили самогон із найрізноманітнішої сировини і збували на ринках. Відповідно фіксувалися отруєння, спиртними напоями, придбаніми на базарі з-під поли. Так, у середині грудня 1941 р. отруїлося 4 особи з летальними наслідками, що сколихнуло учасників пленуму КМУ. З цим явищем органи охорони здоров'я КМУ і р/у намагалися боротися з залученням поліції [4, Арк. 116, 123]. А в січні 1942 р. планували впорядкувати ринкову торгівлю припинивши продаж страв пов'язаних з литвом посуду і перевести торговців харчових виробів з рук до павільйонів застосувавши до них санітарні вимоги [8, Арк. 9]. Проте, навіряд чи такі дії могли бути застосовані Управою, оскільки визнаючи поганий стан забезпечення продуктами, санепідемстанція дивилася на це явище крізь пальці [11, Арк. 22], до того ж Управа не диспонувала достатніми силовими структурами, щоб заставити городян виконувати відповідні розпорядження.

В період окупації, їдальні стали одними з головних об'єктів виготовлення і продажу страв. Слід зауважити, що існував частковий контроль за умовами в яких виготовлялися страви у їдальнях. На обліку санітарних служб КМУ знаходилося 329 об'єктів громадського харчування [11, Арк. 22]. Санітарний стан їдальень, у значній мірі, був незадовільним – непристосованість площ, відсутність підсобних приміщень, перевантаженість, недостатній санітарний режим тощо [11, Арк. 69]. Санстанцією вимагався медогляд усього персоналу, але він часто ставав фікцією, нерідко співробітники їдальень відмовлялися його проходити. Складалася ситуація, коли власник не хотів виганяти співробітника за відмову від медогляду, а санстанція не могла жодним чином перевірити імовірність зараження особи інфекційними захворюваннями і вжити відповідних заходів. Особливо ця проблема гостро поставала у випадку з приватним власником вплинути на якого було дуже важко [11, Арк. 56].

Повноваження санепідемстанції не давали можливість усунути недоліки, єдиними засобами стали надання вказівок і звернення до інших відділів за допомогою яких вирішувалася справа. Але, слід припустити, що таких випадків було небагато. Так, у звіті відділу охорони здоров'я за період роботи з 19 вересня по 20 грудня 1941 р. згадується тільки випадок закриття одного заїзду за вимогою санепідемстанції [11, Арк. 26]. За закриття підприємств санепідемстанція отримувала нарікання з боку інших відділів Управи [11, Арк. 26].

Відділи КМУ здійснювали перевезення хліба для населення без забезпечення санітарних норм. Адже вози на яких здійснювався привіз хліба водночас були навантажені сміттям [11, Арк. 52].

Поряд із незадовільним санітарним та гігієнічним станом в окупованому Києві існували інші джерела виникнення хвороб. Епідеміологи констатували факти появи інфекційних захворювань таких як тиф у місті Києві шляхом занесення з сіл під час мандрівок киян у пошуках продуктів [11, Арк. 20]. Проте найбільшим і найнебезпечнішим джерелом виникнення і поширення інфекційних хвороб серед мешканців міста стали табори військовополонених. Більшість захворювань фіксувалися після перебування цивільних в таборах військовополонених або внаслідок контактів з військовополоненими. З усіх цивільних захворівших на сипний тиф 70% [11, Арк. 20] – 88,4% з усіх випадків заразилися в

таборі військовополонених або через контакт з військовополоненими [6, Арк. 499-502]. В таборах військовополонених не вживалося жодних заходів з підтримання гігієни, дезінфекції, лікування.

Якщо припинити рух міста у село службовці КМУ не планували, то пропозиції завертати від Києва військовополонених висловлювалися на пленумі КМУ [11, Арк. 60]. Тому що дезінфікувати усіх військовополонених, виявляти хворих не вистачало ресурсів та кадрів. Дезінфікувала військовополонених дезстанція Українського Червоного Хреста (далі – УЧХ), але при дезінфекції близько 200 осіб в день, цих потужностей було замало [12, Арк. 6-7]. Впоратися з загрозою перенесення пошестей військовополоненими Управа міста не могла. У розпорядженні відділу охорони здоров'я було 2 робочі малопотужні дезінфікуючі станції [11, Арк. 15].

У боротьбі з переносниками захворювань такими як воші, КМУ діяла неквапливо. Лише 11 грудня 1941 р. з'являється постанова про обов'язкову дезінфекцію усіх виявлених з вошами, усі приїжджі дезінфікувалися або проходили обов'язковий огляд у санітарного лікаря [9, Арк. 67]. З 1 грудня 1941 р. розпочалися планові огляди установ, підприємств та простого населення, яке в документах називається неорганізоване. За грудень 1941 р. оглянули 4169 осіб, за січень – 9179, лютий – 14247 [3, Арк. 30 – 51].

Поширення хвороб залежить від інтенсивності контактування. Під час окупації темп життя завмер. Зменшилася густина населення, чимала кількість установ не функціонувала. Школи, пропрацювавши з листопада по початок грудня 1941 р., були закриті. Єдиними місцями для контактів городян стали базари і крамниці, черги за отриманням продуктів і води, виконання трудової повинності. Завдяки цьому хвороби не могли швидко поширюватися.

Велику вагу у рівні захворюваності відіграє обізнаність населення з правилами гігієни. Знання цих правил дозволяє уникнути в багатьох випадках захворюваності. І, слід відзначити, що серед міського населення існувало дотримання цих правил, що впливає з загальних показників захворюваності. В сукупності цих основних факторів можна визначити загальний рівень захворюваності і порівняти з довоєнним. Але офіційні дані підготовлювалися тенденційно. В звіті, що пролунав на пленумі КМУ 20 грудня 1941 р., шляхом маніпуляцій з методикою підрахування кількості випадків захворювань, співробітники відділу охорони здоров'я прийшли до висновку про зменшення кількості захворювань в порівнянні з попереднім 1940 р. За основу узяли показники захворювання за 11 місяців 1941 р. і порівняли з 11 місяцями 1940 р., хоча окупація Києва на 20 грудня тривала близько 3 місяців [11, Арк. 15-16]. Така методика є некоректною, штучно поєднуючи відносно сприятливі дані мирних часів з періодом господарювання КМУ. Слід вважати, що показники захворювань за часів німецької окупації не були задовільними, тому їх пом'якшили таким чином. В абсолютних цифрах ця статистика є правдивою, але не враховує значне скорочення населення до 19 вересня і збільшення кількості хворих на 100000 осіб. Змішавши ці дані виявити відомості випадків захворювання за час з моменту окупації до середини грудня 1941 р. неможливо.

Проте точну кількість випадків захворювання у відділі охорони здоров'я не знали [11, Арк. 16]. Службовці Управи зауважували на незначній кількості випадків тифу [11, Арк. 60].

В порівнянні з захворюваністю на тиф за січень-лютий 1940 р., що становило 86 осіб, ситуація погіршилася. В січні 1942 р. захворіло 175 осіб, в лютому

422 особи з полоненими включно. Разом з полоненими рівень захворюваності зріс в 6,9 разів, серед цивільних в 2 рази. Рівень захворюваності зростав. Поміж цивільних хворих найбільша кількість була серед медичного персоналу – 38,6%, решта – робітники і службовці. У віковій структурі переважна більшість хворих 26,9% мала вік від 20 до 29 років. У статевій структурі 68% – жінки [6, Арк. 499-502].

В січні 1942 р. зафіксовано 26 випадків захворювання на скарлатину, 7 – дифтериту, 27 на дизентерію і за січень-лютий, можливо, березень – 2307 випадків захворювання на грип [6, Арк. 496-498]. Але, слід вважати, що ці дані не відображали справжню кількість захворювання, внаслідок відсутності можливості облікувати всіх хворих.

Підсумовуючи, слід зауважити, що відділи КМУ не могли впоратися з очисткою міста. Санітарний стан був незадовільним і загрожував стати одним з джерел виникнення епідемій. Постачання населення засобами гігієни не здійснювалося. Торгівля харчами та готовими стравами здійснювалася без дотримання санітарних норм. Спостерігалася зростання інфекційних захворювань.

Чимало з цих проблем стало наслідком складних умов викликаних війною, певною байдужістю німецької адміністрації і безсилля КМУ.

1. Акти на паливо, списки матеріалів 8-ї взуттєвої фабрики та листування з головою управи з господарчих питань. 20 жовтня 1941 р. – 30 січня 1942 р. – ДА Київської області, ф. Р-2356, оп. 4, спр. 15, арк. 1 – 42. 2. Заболотна Т. В. Повсякденне життя населення Києва в роки нацистської окупації 1941-1943 рр.: дис... канд. іст. наук. – К., 2008. 3. Зведення про наслідки санітарних оглядів районними санітарними станціями 21 жовтня 1941 р. 1 червня 1942 – ДА Київської області, ф. Р-2356, оп. 9, спр. 13, арк. 1 – 76. 4. Листування з відділом охорони здоров'я міської управи про районування вулиць, складання бюджету на 1942 рік, затвердження штатів і інші організаційні питання. – ДА Київської області, ф. Р-2360, оп. 11, спр. 14, арк. 1 – 320. 5. Матеріали про випадки черевного тифу профілактичні засоби обстеження. 2 жовтня 1941 р. – 11 серпня 1943. – ДА Київської області, ф. Р-2356, оп. 9, спр. 14, арк. 1 – 20. 6. Матеріали про діяльність німецько-фашистської поліції безпеки і СД у м. Києві і в інших окупованих районах України (Доповіді, листування, списки осіб, що співробітничали з окупантами, а також списки осіб арештованих чи вбитих німецько-фашистськими окупантами). 1942 – 1943. – ЦДАВО України, ф. 3676, оп. 4, спр. 474, Т. 1, арк. 1 – 1023. 7. Накази та розпорядження керівників сільського господарства німецьких військ та Макарівської райуправи. Списки громадян села Маковище. 22 вересня 1941 р. – 4 січня 1942 р. – ДА Київської області, ф. Р-2360, оп. 11, спр. 7, арк. 1- 263. 8. План роботи інспектури охорони здоров'я Подільської районної управи та санітарно-епідемічної станції 15 листопада 1942 – 1 квітня 1943. – ДА Київської області, ф. Р-2360, оп. 11, спр. 7, арк. 1- 28. 9. Постанови голови міста Києва №101 – 302. 1 грудня – 26 грудня 1941 р. – ДА Київської області, ф. Р-2412, оп. 2, спр. 2, арк. 1 – 152. 10. Постанови голови міста Києва за січень – травень 1942 року. 12 січня 1942 – 29 травня 1942 р. – ДА Київської області, ф. Р-2412, оп. 2, спр. 1, арк. 1 – 168. 11. Стенограма пленуму Київської Міської Управи від 20 грудня 1941р. – ДА Київської області, ф. Р-2412, оп. 2, спр. 40, арк. 1 – 73. 12. Тимчасовий статут товариства Український червоний хрест і відчит головної управи його з 12 /X по 15/XI 1941 р. – ДА Київської області, ф. Р-2395, оп. 1, спр. 2, арк. 1-7.

Надійшла до редколегії 10.02.11

О. Купріячук, асп.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.: НОВІТНЯ ІСТОРІОГРАФІЯ

У статті розглядаються погляди істориків на зародження нових організаційних форм українського національного руху та їх особливості другої половини XIX – початку XX ст., пов'язані з його політизацією.

The article views the approaches of historians on the beginning of new organizational forms of the Ukrainian National Movement and they features the second part of the XIX – beginning of XX centuries, associated with its.

Новітня історіографія виявляє велику зацікавленість історією українського національно-визвольного руху та його організаційних форм другої половини XIX – початку XX ст. За останнє двадцятиріччя оприлюднено десятки праць, присвячених цій актуальній проблемі, які ще не одержали належну історіографічну оцінку. В наявних студіях [6, 14, 15, 11] недостатня увага приділена історіографії еволюції та спорідненості організаційних форм українського руху як цілісності, аналізу мотивів та обставин їх появи на Наддніпрянщині та західноукраїнських землях. Мета пропонованої статті полягає в тому, щоб простежити процес нагромадження знань про пошук і використання нових, більш дієвих та ефективних форм організації боротьби українського народу за національне і соціальне визволення всієї України, за розширення громадянських прав і свобод, за відновлення власної державності.

В узагальнюючих працях з історії України, у низці монографічних досліджень [5, 19, 21, 12] наголошується, що на підросійських та підавстрійських землях України в другій половині XIX – початку XX століття почався принципово новий етап українського національно-визвольного руху, пріоритетною особливістю якого була політизація не тільки програмових завдань, вимог, гасел, але й організаційних форм і методів досягнення мети. На відміну від попередніх етапів українського руху, коли домінуючими були його розпорошеність, культурницькі завдання, які здійснювалися здебільшого недостатньо організованими групами, просвітницькими товариствами або окремими діячами. Цей рух наштовхнувся на шалений спротив влади, її репресивні дії, особливо в Російській імперії. Незважаючи на те, що

одна з перших спроб висунути політичні цілі, здійснена кирило-мифодіївцями, завершилась жорстокими погромами, арештами, судовими процесами і засланнями, проте репресії не зламали волю українських провідників у їх змаганнях за національне відродження та незалежнення України. Потрібні були нові організаційні форми, нова тактика боротьби, нова якість громадських об'єднань, передусім, утворення політичних партій. Пошук таких форм проходив як на Наддніпрянщині, так і на західноукраїнських землях, куди, на думку багатьох дослідників, у силу конкретно-історичних обставин наприкінці XIX ст. перемістився епіцентр українського руху.

Як зазначає Я.Грицак, державно-політичні процеси в обох імперіях так чи інакше втягували у політичне життя різні верстви української спільноти, насамперед інтелігенції та студентської молоді, посилювали політичне зафарбування діяльності існуючих українських культурницьких товариств та гуртків. Автор, як і новітня історіографія загалом, намагається простежити певну синхронність у розгортанні українського національно-визвольного руху, його організаційних засад на західноукраїнських землях та Наддніпрянщині, хоча й розглядає його в регіональному вимірі [2, с.73-91].

На спроби взаємодії провідників українського руху в різних регіонах України свого часу звернула увагу Н. Полонська-Василенко, підкресливши, що культурно-просвітницький рух мав загальноукраїнський характер. Якщо в Галичині "будителями" українськості виступили члени "Руської трійці", то на Наддніпрянській Україні – група так званих "хлопоманів" на чолі з студентом, а відтак професором Київського університету Св. Володимира В. Антоновичем, які проголосили себе україн-

© Купріячук О., 2011